

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКСПОРТОРІЄНТОВАНОГО ЗРОСТАННЯ

З метою визначення впливу експорту на економічне зростання, розглянуто основні теорії міжнародної торгівлі та вирівнювання платіжного балансу. Обґрунтовано ефективність експортоорієнтованого зростання на основі несировинного експорту.

The foreign trade and balance of payment equalization theories are analyzed in the context of export influence on the economic growth. The export oriented growth efficiency based on the manufactured export was proved.

Традиційно стимулювання експорту та поліпшення його структури розглядається в контексті реалізації порівняльних переваг [5, 6, 8, 10] або цілеспрямованої державної політики [2, 7, 11, 12]. Заслуговує на увагу експортоорієнтована політика країн Південно-Східної Азії, які за останні десятиліття досягли дивовижних темпів економічного зростання [1, 3, 4, 8, 12]. З урахуванням міжнародного досвіду експортоорієнтованого зростання нами розглянуто основні теорії міжнародної торгівлі та вирівнювання платіжного балансу. Метою цієї статті є визначення впливу експорту на економічне зростання загалом та його структурних компонент, зокрема, а також аналіз окремих теоретичних передбачень щодо стимулювання несировинного експорту.

Азійські країни демонструють стимулювання несировинного експорту в сучасному розумінні меркантилістського і неомеркантилістського зразка [1; 3, 8]. Меркантилісти вважали необхідним здійснення протекціонізму, як системи заходів щодо захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції (рис. 1). Прихильники неокласицизму наголошували на тому, що політика уряду повинна бути спрямована на розвиток “вільної торгівлі” як шлях до успіху [6, с. 353]. Політику експорту неокласики розглядають переважно з погляду оптимізації використання обмежених економічних ресурсів. За теорією

Хекшера-Оліна (факторних переваг) кожна країна повинна спеціалізуватися на виробництві продукції, випуск якої потребує інтенсивного використання надлишкових факторів виробництва та імпортувати продукцію інтенсивного використання дефіцитних для неї факторів. Тобто, країна експортує надлишкові фактори виробництва, а імпортує дефіцитні. Для української економіки розвиток металургійної галузі ніяк не можна вважати сектором з надлишком ресурсів. Як альтернатива пропонується теорія ефекту масштабу – країна повинна спеціалізуватися на виробництві у тих галузях, де в міру зростання обсягів виробництва зменшуються витрати на одиницю продукції. Теорія Хекшера-Оліна була успішно використана в Сінгапурі. За умови надлишку робочої сили та дефіциту капіталу визначальним фактором розвитку технологічного сектора було вдале використання іноземного капіталу.

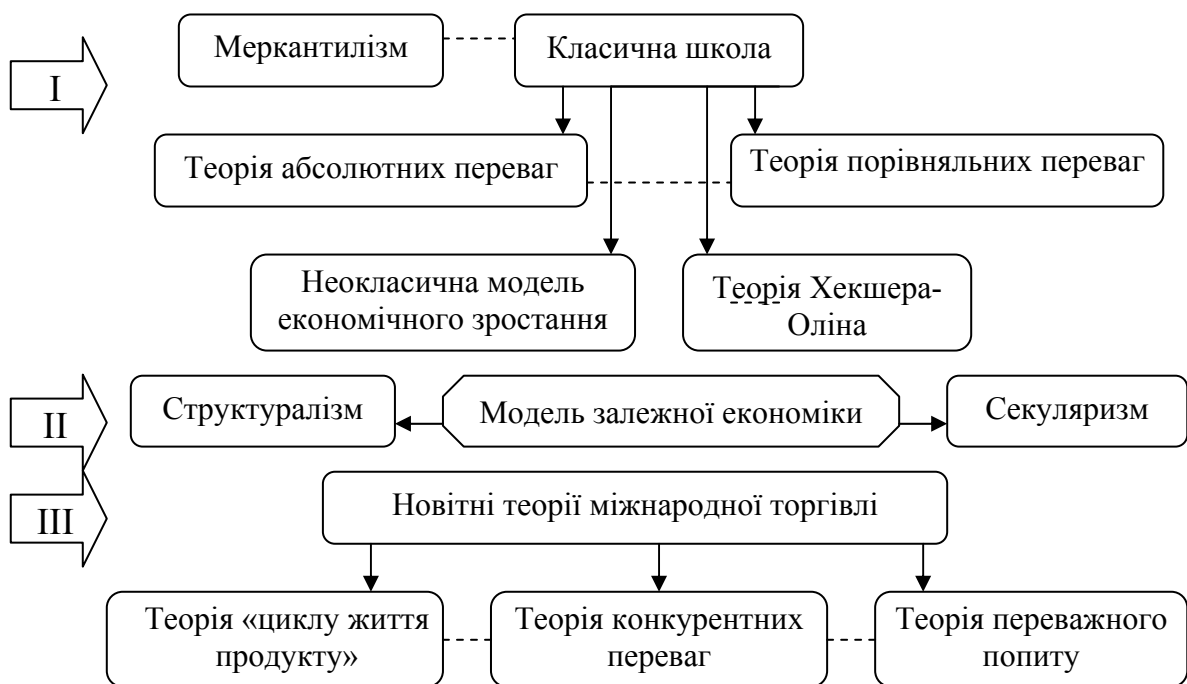

Рис. 1. Теорії експортоорієнтованого зростання

Складено автором

Неокласична модель для досягнення економічного зростання пропонує експортувати працемісткі товари країнам з низькою вартістю робочої сили. Отримані валютні надходження згодом можуть використовуватися для збільшення імпорту технологічних засобів виробництва; стимулювання

внутрішнього попиту; поліпшення продуктивності праці. На прикладі працемісткої продукції сільського господарства зручно проаналізувати можливі перешкоди для експорту: висока цінова еластичність цих товарів [11]; трансфертне ціноутворення (вартість імпорту завищується, а експорту занижується); виробництво сировинних і нетехнологічних товарів збереже негативну залежність від погіршення умов торгівлі. Для сталого економічного розвитку країн, що розвиваються потрібно визначити доцільність стимулювання капіталомістких технологій на противагу працемістким виробництвам на ранніх стадіях економічного розвитку.

Модель “залежної економіки” забезпечує достатньо зручний інструментарій для пояснення економічних процесів, які мають місце в українській економіці. Це, зокрема показано у праці В.Шевчука [11, с. 126-130]. Фактично зазначена модель поєднує аналітику звичних макроекономічних моделей з логікою менш формалізованих підходів, як секуляризм чи структуралізм. Експортна орієнтація економіки у цій моделі зазнає критики: спостерігається поєднання додатного сальдо поточного рахунку із спадом виробництва товарів зовнішньої торгівлі. Отже, збільшення експорту призводить до зменшення доходу. Значна передевальвація (=занижений РОК), замість надійного розвитку пріоритетних експортних галузей призводить до короткочасного експорту сировини. Згідно з моделлю “залежної економіки” несприятлива макроекономічна політика викликає збільшення сировинного експорту, що має наслідком:

а) у короткостроковому періоді: поліпшення сальдо торговельного балансу, збільшення коштів обслуговування зовнішнього боргу;

б) за довгострокового аналізу: значне збільшення попиту на товари внутрішньої торгівлі, пригнічення промислового виробництва, загроза підвищення цін на товари зовнішньої торгівлі.

Якщо розширення експортного сектора розглядати нетривалим у часі (це доречно припустити для сировинних галузей), то з часом може відбутися повернення до вихідної трансформаційної кривої, яке означатиме (при незмін-

них цінових співвідношеннях) зменшення виробництва в обох секторах, а також виникнення від'ємного сальдо експорту-імпорту. У ширшому аналітичному контексті виникають підстави для тверджень, що збільшення експорту сировини перешкоджає досягненню стійкого економічного зростання. Хоча модель “залежної” економіки видається достатньо інформативним інструментарієм, її головним недоліком є брак розподілу сектора внутрішньої торгівлі на два сегменти – сировинний і несировинний, що дозволяє лише опосередковану характеристику відмінностей між ними, які насправді можуть мати принциповий характер з погляду траєкторії довгострокового економічного зростання.

Теорії структуралізму та секуляризму відстоюють неможливість використання цінових механізмів для стимулювання несировинного експорту (табл. 1).

Таблиця 1

Методи стимулювання несировинного експорту за теоріями
структуралізму та секуляризму

Теорія структуралізму	Теорія секуляризму	Подібні твердження
<p>Збільшенню ефективного експорту сприяє відповідна економічна політика:</p> <ul style="list-style-type: none"> – субсидії технологічним галузям промисловості; – маркетингова підтримка експортерів; – сфокусований протекціонізм (перспективні галузі). <p>У країнах, що розвиваються, ефективність девальвації послаблюється: а) обернена залежність між обсягами експорту сировинних товарів та їх світовою ціною (це зменшує надходження від експорту); б) значний обсяг “критичного” імпорту.</p>	<p>Для вирішення проблеми українського експорту секуляристи пропонують низку довгострокових заходів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – пільгове кредитування експортерів; – скасування обов’язкового продажу валюти; – поширення інновацій в аграрному секторі та ін. <p>Якість товару – вагомий елемент конкурентоспроможності (залежить від продуктивності праці та технологічного лідерства).</p>	<p>Заперечується позитивний вплив девальвації грошової одиниці, особливо в економіках, що розвиваються:</p> <ul style="list-style-type: none"> – обернена залежність між обсягами експорту сировини та їх світовою ціною; – обмежені можливості заміщення експорту внутрішнім виробництвом; – значний критичний імпорт призводить до залежності сукупної позиції від РОК.

За [11, с. 95–100]

Несприятливі наслідки девальвації для економіки посилюються у випадках встановлення заробітної плати у доларовому еквіваленті або значних обсягів „критичного імпорту”. Прихильники структуралізму пропонують проводити політику торговельного протекціонізму та промислову політику.

Ефективне використання обмежень зовнішньої торгівлі сприяє розвитку технологій, створенню порівняльних переваг. Промислова політика передбачає субсидії технологічним галузям і маркетингову підтримку експортерів. Послідовне стимулювання експорту дозволить з часом обмежити інтенсивність торговельного протекціонізму або надати йому „сфокусованого” вигляду, коли захистом охоплені винятково перспективні експортні галузі [11, с. 95–103].

Подібно до структуралізму теорія секуляризму вагомою причиною неефективності експорту визначає недостатню конкурентоспроможність товарів національної економіки. У дусі секуляризму відповідна економічна політика повинна охоплювати: пільгове кредитування експортерів, поширення аграрних технологій, створення неоподатковуваних фондів розвитку експорту, вдосконалення системи страхування експортних контрактів. Наголошується на необхідності державної програми підтримки технологічних інновацій у машинобудуванні, легкій промисловості, сільському господарстві, адже сировинні ресурси експорту цих галузей промисловості майже вичерпані. Дієвим чинником стимулювання експорту вважаються переважно інституційні (нецінові) заходи [4]. Стимулювання експорту повинно здійснюватися переважно з акцентуванням на якісні показники (дисципліна поставок, відповідність продукції міжнародним стандартам, маркетингова підтримка експортерів).

Серед нових підходів проблема стимулювання несировинного експорту стосується теорій С.Ліндера, «циклу життя продукту» та міжнародної конкурентоспроможності націй (теорія конкурентних переваг) М.Портера. Теорія переважного попиту С.Ліндера [9] дає змогу встановити причинні зв'язки у ланцюгу «дохід–переваги–технологія–експорт». Автор стверджував, що зростання доходів населення та зміни у структурі попиту приводять до розширення та вдосконалення виробництва товарів, отримання порівняльних переваг у виробництві та збільшення несировинного експорту в країни з подібними характеристиками.

Відповідно до теорії «циклу життя продукту» Ч.Киндельбергера, Р.Вернона та Л.Уелса [5], в міру стандартизації технології виробництва випуск

технологічно складних товарів переміщується у країни з більш низьким рівнем доходу. При цьому визначальним чинником стимулювання несировинного експорту в країнах, що розвиваються, стають не наукові досягнення та розробки, а низька заробітна плата. За цією теорією у циклі життя продукту виокремлюють чотири періоди (етапи). Перший етап характеризується створенням технологічно складних товарів у країнах з більшим рівнем доходів з їх подальшим експортом за кордон. Другий етап визначається уповільненням експорту та розвитком виробництва цих товарів у країнах з низьким рівнем доходу, що отримують порівняльні переваги за рахунок низької заробітної плати. На третьому етапі зростає виробництво технологічно складних товарів у країнах з більш низьким рівнем доходу, причому останні отримують статус чистих експортерів. На четвертому етапі цикл життя продукту завершується: країни з більшим рівнем доходу стають чистими імпортерами зазначених товарів, бо переваги у розвитку технологій відстають від переваг більш низької заробітної плати. В Україні теорія «циклу життя продукту» активно впроваджується: значна частка ПІІ надходять у виробництво готової продукції, що скеровується переважно на експорт.

Теорія міжнародної конкурентоспроможності націй М.Портера показує вплив певних параметрів на рівень конкурентоспроможності країн на світовому ринку. Серед цих параметрів М.Портер виокремлює: факторні, умови попиту на внутрішньому ринку, рівень розвитку галузей з обслуговування, стратегію фірм та конкуренцію, роль уряду, випадкові обставини тощо. М. Портер підкреслює, що переваги зовнішньої торгівлі визначаються політикою державної підтримки пріоритетних експортних галузей, надання їм пільгового кредитування та оподаткування.

Іншою раціональною стратегією стимулювання несировинного експорту є теорія “держави, що розвивається”, яка пояснює втручання держави в економіку Південно-Східної Азії [2]. Прихильники цієї теорії переконані, що ідеологія розвитку та ідея впливу держави на економіку є нероздільними. Індустріалізація виробництва повинна орієнтуватися на порівняльні переваги.

Державне втручання в ринкові механізми базується на принципах, що деякі галузі промисловості є більш важливими для економічного зростання, ніж інші. Перспективні технологічні галузі потребують більшого контролю з боку держави, тоді, як інші галузі повинні бути менш контрольованими, або залишатися без втручання держави. Економічний успіх Сінгапуру пов'язаний з державною політикою щодо лібералізації ринкової економіки. “Архітектором” економічного розвитку країни була сильна держава, що створювала стимули для заохочення іноземного капіталу шляхом контролю праці, примусових заощаджень, зростання заробітної плати, але разом із підвищенням кваліфікації працівників.

Серед різних теорій міжнародної торгівлі та вирівнювання платіжного балансу, незважаючи на значні методологічні та теоретичні розбіжності, все ж простежується загальна тенденція до визначення структури експорту як специфічного індикатора ефективного функціонування економіки. Експортоорієнтована політика країн Південно-Східної Азії відбиває різноманіття теоретичних підходів до стимулювання експорту, серед яких: неомеркантилізм, неокласицизм, теорія міжнародної конкурентоспроможності, теорія “держави, що розвивається”. Головним підсумком проведеного аналізу є твердження, що незалежно від обраної теоретичної перспективи, на предметний аналіз заслуговують макроекономічні інструменти стимулювання якісних змін у структурі виробництва та експорту. Навіть, якщо визнається пріоритет науково-технічної політики (секуляризм), відповідне макроекономічне оточення є необхідною передумовою для підтримки структурних зрушень. Відповідно до моделі “залежної економіки” несприятлива макроекономічна політика стимулює зростання сировинного експорту, що перешкоджає досягненню стійкого економічного зростання. Перспективним напрямом майбутніх досліджень є систематизація та відповідна інтерпретація відомих теоретичних залежностей для конкретних умов української економіки.

Список використаних джерел

1. Brada J. Foreign Firm entry in an Open Economy / J. Brada, A.M. Kutan, S. Zhou // *Applied Economics*. – 2004. – № 36. – P. 465-472.
2. Chao-Wei L. Singapore's Export Promotion Strategy and Economic Growth / L. Chao-Wei // *Working Paper*. – 2001, March. – № 116. – 18 p.
3. Felipe J. Export or Domestic-led Growth in Asia? / J. Felipe, J.A. Lim // *Asian Development Review*. – 2005. – Vol. 22. – № 2. – P. 35-75.
4. Medin H. Firms' Export Decisions – Fixed Trade Costs and the Size of The Export Market / H. Medin // *Journal of International Economics*. – 2003. – No. 61. – P. 225-241.
5. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Монографія / Антонюк Л.Л. – К.: КНЕУ. – 2004. – 273 с.
6. Ватаманюк З.І. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка: Навчальний посібник / Ватаманюк З.І., Панчишин С.М., Реверчук С.К.; за ред. З.І. Ватаманюка та С.М. Панчишина. – Львів: «Альтернативи», 2005. – 608 с.
7. Джеральд М.М. Основні проблеми економіки розвитку / Джеральд М.М., Р.Джеймс Е., Філіпенко А. – К.: Либідь, 2003. – 688 с.
8. Кіфтсіоглу Ш. Порівняння макроекономічних показників Туреччини та східно-азіатських країн. Аналіз економічного росту Туреччини / Ш.Кіфтсіоглу, К. Карааслан // *Проблеми і перспективи управління в економіці*. – 2005. – № 2. – С. 14-20.
9. Пахомов Ю.М. Національні економіки у глобальному конкурентному середовищі / Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. – К.: Україна, 1997. – С. 139-159.
10. Чужиков В. Внутрішньорегіональна диверсифікація зовнішньої торгівлі України / В. Чужиков // *Міжнародна економічна політика*. – 2004. – № 1. – С. 53-71.
11. Шевчук В. Міжнародна економіка: теорія і практика / Шевчук В. – Львів: Каменяр, 2003. – 719 с.
12. Шнипко О. Політика підвищення конкурентоспроможності: досвід розвинених країн та Україна / О. Шнипко // *Економіст* – 2006. – № 8. – С. 44-48.